

Gilgamesh – en lärarintroduktion

Varför läsa Gilgamesh-eposet med elever?

Kan man läsa Gilgamesh-eposet med ungdomar i dag? Ska man läsa Gilgamesh-eposet med dem? Svaret på båda frågorna är – inte så oväntat – JA! I detta världens äldsta skönlitterära verk finns äventyr, livsvisdom och upplevelser som kan utmana och utveckla samtal i klassrummet, inte minst genom Alla Tiders Klassiker-utgåvan där det mesta man behöver veta för att förstå och ta sig vidare in i berättelsen om Gilgamesh finns samlat.

Världens längsta, världens största, världens äldsta... det är något speciellt med rubriker som vetter åt Guinness rekordbok. Det som är längst bort eller högst upp äger en egen lockelse. Samtidigt finns en klok misstro mot att ta fram något i undervisningen enbart för att det är ”världens äldsta skönlitterära verk”. Nej, vore det enbart för att det är äldst kunde vi nog ganska enkelt lämna Gilgamesh-eposet åt forskarvärldens mödor, och säga att det finns viktigare texter att lyfta fram ur litteraturhistorien. Men nu är Gilgamesh-eposet inte bara världens äldsta, utan har andra kvalitéer. Man kan välja att läsa hela eller delar av Gilgamesh med sina elever därför att

- Gilgamesh-eposet gör det möjligt att lyfta blicken från den västeuropeiska litteraturtraditionen, och visa på att berättandet – naturligtvis – finns och har funnits varhelst det funnits människor.
- Gilgamesh-eposet innehåller många paralleller med annan litteratur vi ofta hänvisar till: bibliskt berättande (till exempel syndaflodsskildringen, Iliaden och Odysseen (till exempel Gilgamesh sorg över den döde vännen Enkidu och Achilleus sorg vid Patroklos lik).
- Gilgamesh-eposet lyfter frågor kring framgång, lycka, vänskap och sorg. Som översättarna Lennart Warring och Tino Kantola skriver i sitt förord: ”Likt många moderna människor jagade Gilgamesh själv framgång och berömmelse, körde huvudet i väggen och tvingades till slut ompröva allt i sitt liv. Han fick tillfälle att reflektera över livets stora frågor: hur man lever ett gott liv, hur man blir vis och hur man kan acceptera dödens obeveklighet”.
- Gilgamesh-eposet erbjuder både äventyr och allvar; stundtals dataspelsliknande strider med hjältarnas monsterjakt och monsterslakt, stundtals koncentrerad känslighet inför den mänskliga existensens storhet och skörhet.

Eposets historia

Stora delar av Gilgamesh-eposet är en äventyrsberättelse, och nästan lika spännande är historien om hur berättelserna blev kända och översatta i modern tid. När lertavlorna med kilskrift hittades 1850 i utgrävningarna av det som varit kungen Assurbanipals bibliotek i Nineve, kunde ingen läsa dem. Tavlorna skickades till British Museum för att forskare i forntida språk skulle försöka tyda tecknen, och man strävade ihärdigt med detta svåra arbete. 1872 lyckades en av forskarna, George Smith, läsa delar av berättelsen om syndafloden, tavla 11 i Gilgamesh-eposet, och enligt en medarbetare på British museum som skrivit om det hela ska Smith ha sprungit runt i lokalerna vild av glädje slitandes av sig alla sina kläder. De övriga i personalen blev mycket förvånade...

I dag betraktar man standardversionen av Gilgamesh-eposet som skrivet av mästern, läkaren och exorcisten Sin-lequ-unninni. Man gissar att han levde på 1200-talet f.v.t. Man har hittat fragment från 73 olika manuskript, allt från fragment till hela kopior. Ett av fragmenten är skrivna av en skolpojke som mest är berömd för de skrivfel han gjorde – så kan det också gå.

Berättelserna om Gilgamesh är dock mycket äldre än standardversionens text. De äldsta skriftliga berättelserna skrevs ner på sumeriska någon gång 2100-2000 f.v.t, men var då inte samlade till en enhetlig historia. De översattes till akkadiska, och spreds från Babylonien och Assyrien (två stormakter där akkadiska talades) till hela Främre Orienten och Europa. Sin-lequ-unninni har alltså bearbetat ett befintligt material och skapat det som nu betraktas som standardversionen av Gilgamesh-historien.

Mästern, läkare och exorcist – nog är Sin-lequ-unninni en fantasieggande gestalt i litteraturhistorien? Många forskare menar att hans särskilda yrkeskunskaper har spelat stor roll för hur Gilgamesh-eposet nu ser ut. Sin-lequ-unninni hade i sin läkargärning som uppgift att ställa en första diagnos på patienten, och slussa vidare till specialister om så behövdes. Eftersom han ställdes inför alla typer av patienter måste han ha kunskap om både fysiska och psykiska sjukdomar. Nu såg man på sjukdomar på ett lite annat sätt för 3000 år sedan än vi gör idag, vilket är skälet till att Sin-lequ-unninni också tituleras exorcist. En del av läkekonsten handlade nämligen om att driva ut sjukdomsdemoner ur patienten. Metoder och grundläggande kunskaper skiljer sig alltså ganska mycket åt mellan Sin-lequ-unninni och dagens läkarvetenskap – gemensam är ändå viljan att bota sjukdomar, och intresset för människor. Många menar att det intresset speglas tydligt i Gilgamesh-eposet. Den som skriver känner till mycket om människor, om hur vi beter oss på gott och ont, och det gör att en hel del av innehållet är begripligt och angeläget också för 2000-talets människa.

Svårigheter att övervinna - för alldeles självklart är det väl ändå inte?

Det finns förstås en del svårigheter som måste övervinnas när man ska läsa Gilgamesh-eposet. Som tur är erbjuder Alla Tiders Klassiker-utgåvan mycket hjälp till både lärare och elever! Några tips för att komma in i texten:

Sammanfattningar av innehållet tavla för tavla

Gilgamesh-eposet är skrivet i kilskrift på 12 lertavlor, där varje tavla är en slags helhet i berättelsen. På sidorna 239-247 finns korta sammanfattningar av innehållet tavla för tavla på modern prosa. Att läsa dem först ”förstör” inte upplevelsen av texten, utan gör nog innehållet tydligare för de flesta.

Register över personer och platser

På sidorna 303-305 finns ett register över personer och platser i texten. För den som har lätt att komma av sig i läsningen när ett nytt namn dyker upp är registret en stor hjälp – men det finns också anledning att påpeka att man faktiskt inte behöver ”förstå” eller ”känna till” alla de namn som förekommer för att förstå vad som händer eller vad som diskuteras.

Luckor i texten

De allra flesta av oss är vana vid att en text självklart hänger ihop, att delar inte saknas eller utelämnas. Så är det inte med Gilgamesh-eposet, eftersom delar av texten faktiskt inte bevarats till eftervärlden. Lertavlor är sköra ting, och 3000 år är lång tid... Att vara förberedd på att texten har luckor är viktigt, och det är tillåtet både att fundera över vad där kan ha stått och att bara lämna de prickade raderna åt sitt öde.

Detaljerade kommentarer

I Alla Tiders Klassiker-utgåvan utgör själva eposet sidorna s 10-237. På varje högersida står själva texten, och på vänstersidorna finns detaljerade kommentarer med etymologiska, historiska och mytologiska förklaringar. Det betyder att eposet i själva verket omfattar ca 110 sidor i boken, vilket kan vara en tröst för de elever som tycker att det verkar vara en oändligt lång text de ska ta sig igenom. Det är inte alls så många ord som det förefaller vid en första anblick! De detaljerade kommentarerna ger förstås djup och vidd åt texten, men man MÅSTE inte läsa dem. Några kommer att vilja, och få ut mycket av den fördjupade kunskap de får - men tröst åt de andra, texten står på egna ben!

Hjälp att tolka och förstå

Så mycket forskarmöda som nedlagts i att förstå Gilgamesh-eposet – naturligtvis finns det rika källor att ösa ur. På s 283-302 finns en sammanfattande text med nycklar och olika tolkningsalternativ till verkets olika delar. Det här är ingen elevvänlig text, men för många lärare kommer den att vara en guldgruva och ge inspiration till sätt att diskutera innehåll och stil.

Språk, litteratur, religion eller historia?

Det finns många olika infallsvinklar i arbetet med Gilgamesh. Som svensklärare eller religionslärare väljer man kanske olika utgångspunkter – men ofta också samma. Därför är frågorna nedan inte samlade i ”ämnesgrupper”, för vem vet i vilka sammanhang läsning av hela eller delar av Gilgamesh frågorna ska användas? Ett hjältetema i litteraturens värld eller i psykologins? Frågor kring döden i litteratur eller religion? Frågor om språk i svenska eller historia? Man kan välja en fråga eller flera, man kan arbeta inom ett ämne eller samarbeta med flera.

Frågor att arbeta med under och efter läsningen av Gilgamesh-eposet:

Uppmuntra gärna eleverna att skriva ner citat/hänvisningar till sidor under läsningen. Ett sätt att arbeta i klassrummet är att diskutera utifrån de citat eleverna har med sig. Ett annat är att ge eleverna citat i klassrummet så får de utifrån citaten diskutera och jämföra sin läsning.

- **Vänskapen mellan Enkidu och Gilgamesh** är en viktig del av eposet. Hur börjar denna vänskap? Vad är det Gilgamesh saknar som Enkidu ger honom? Hur förändras Gilgamesh från det att han möter Enkidu till det att Enkidu dör? Är Gilgamesh en god vän till Enkidu – varför, varför inte? Finns det aspekter av vad vänskap är som du tycker saknas i beskrivningen av Gilgamesh och Enkidu – vilka i så fall?

- **Hjältar och monster** har fascinerat människor i alla tider. Jämför beskrivningen av Gilgamesh och Enkidus kamp med monstren (tavla IV, V och VI) med mer moderna hjältar. Likheter och skillnader? Skulle den här berättelsen kunna fungera som dataspel? Varför, varför inte?
- **Sorgen** över Enkidus död tar sig väldigt konkreta uttryck för Gilgamesh. (främst tavla VIII, IX och X) Vad händer med honom? Känner du igen detta beteende från andra berättelser om sorg? Vilka i så fall? Vad gör Gilgamesh för att komma igenom sin sorg?
- **Döden** får stort utrymme i berättelsen. Efter att Enkidu dött försöker Gilgamesh förstå hur man ska kunna leva trots att man vet att man ska dö (tavla X, XI och XII). Vilka träffar han och diskuterar med? Vad säger de till honom? Får han någon tröst? Hur ser den i så fall ut? Hur beskriver Gilgamesh-eposet livet efter döden?
- **Sexualitet** beskrivs på många olika sätt. Vilka exempel hittar du på sexualitet som livgivande och kraftfull, och vilka exempel på sexualiteten som våldsamt och farligt? Vilken bild ges av kvinnor och män i förhållande till sexualiteten? Finns det något i sättet att tala om/förhålla sig till sexualitet som känns aktuellt också i dag? Vad i så fall, och varför?
- **Handlar Gilgamesh bara om män?** Onekligen är det ont om kvinnor, precis som så ofta i litteraturens värld. Vilka kvinnor finns beskrivna? Vad kännetecknar dem? Vad säger eposet om kvinnligt/manligt för tretusen år sedan? Finns det mönster du känner igen från nutiden? Vad i så fall?
- **Den stora floden** beskrivs på tavla XI. Jämför beskrivningen med syndaflodsberättelsen i 1 Mosebok kap 7 och 8. Vilka likheter ser du? Vilka skillnader? Hur beskrivs den stora floden – finns det texter/ beskrivningar du tycker är särskilt starka? Jämför med bilder och berättelser från tsunamikatastroferna 2006 eller 2011 – vad känner du igen?
- **Språk och stil** kan man förstås säga mycket om. Vilka stildrag är återkommande i Gilgamesh-eposet? Vilken effekt får de på dig, för din läsning? Varför har författaren valt att skriva på detta sätt tror du? Vad i berättandet tycker du fungerar i dag (om något) – vad fungerar inte i en modern läsares ögon?
- **Samma teman i andra berättelser** – det Gilgamesh-eposet handlar om finns beskrivet i många andra berättelser. Finns det några du särskilt kommit att tänka på under läsningen? Vilka i så fall, och varför?
- **Vad överlever oss alla?** Det är en hisnande tanke att de språk som Gilgamesh-eposet utvecklades på, sumeriskan och akkadiskan, sedan länge är utdöda. När kilskriftstavlorna hittades i mitten av 1800-talet kunde ingen förstå vad där stod... Om någon finner några rester av litteratur från 2000-talet om ungefär 3000 år, vad skulle du vilja att de hittade då? Varför just det?